

TROMSRA

Arkeologiske rapporter fra
Norges arktiske universitetsmuseum

2023

Overvåking av graving i gårdshaugen i Kilbotn, Harstad k.

Jørn Erik Henriksen

UiT Norges arktiske
universitetsmuseum

Tromura 2023

Arkeologiske rapporter fra Norges arktiske universitetsmuseum, UiT Norges arktiske universitet

ISSN: 2535-4248 (elektronisk utgave)

Utgiver: Septentrio Academic Publishing, Tromsø, Norway

Redaksjon: Anja Roth Niemi og Janne Oppvang

DOI: <https://doi.org/10.7557/trm.7281>

Foto: Norges arktiske universitetsmuseum - UiT Norges arktiske universitet

Kart og illustrasjoner: Jørn Erik Henriksen og Andreas Luneborg

Fotogrammetri: Andreas Luneborg

Prosjektet er bekostet av Riksantikvaren

Rapporten er lisensiert under en [Creative Commons Navngivelse-DelPåSammeVilkår](#) (CC BY-SA). Lisensen tillater andre å tilpasse og bygge videre på arbeidet så lenge det krediteres og lisensieres videre på samme måte.

Overvåking av graving i gårdshaugen i Kilbotn, Harstad k.

Jørn Erik Henriksen

UiT Norges arktiske
universitetsmuseum

Lokalitet: Låvhaugen (Aspelivegen 11 og 13)

Id.nr.: 28739-1

Kulturminnetype: Gårdshaug

Undersøkelsesår:2022

Areal:

Tiltakshaver: Kristina Iren Kristiansen, Aspeliveien 11 (gnr. 47/17) og Kim Bådsvik, Aspeliveien 13 (gnr. 47/415)

Kommune:Harstad

Fylke:Troms og Finnmark

Gnr/bnr:47/17 og 47/415

Koordinater: UTM Sone 33 N: 7623598 Ø: 562311 N

Feltleder: Jørn Erik Henriksen

Prosjektansvarlig: Anja R. Niemi

Rapport: Jørn Erik Henriksen

Dato: 25.10.2023

Prosjektnr.: 100244101

Ephorte: 21/14537

Fotobase: TSAD 123

Gjenstandsbase: TS 16282

Nøkkelord: Gårdshaug, overvåking, mellomalder

Sammendrag

Overvåking av grøfting og annet gravearbeid i forbindelse med nytt vann og avløpsanlegg til Aspelivegen 11 og 13 ble gjennomført i perioden 20-22 juni 2022. Arbeidet berørte gårdshaugen Id. 28739-1, i kulturminnets sørlige del.

To områder med bevarte gårdshaugmasser ble dokumentert, profil 1 i det vestre området som ble berørt av tiltaket og profil 2 noe lenger øst i grøfteområdet. Profil 1 viste to meter kulturlag, hvorav 50 cm i bunn tolkes som meget intakt gårdshaug. Prøve fra en trekull- og askekonsentrasjon sentralt i disse kulturlagene ble datert til høymellomalder.

En prøve fra en lignende kontekst i profil 2 ble datert til seinmellomalder/tidlig nytid. Kulturlagene i dette var 30-50 cm tykke, og har trolig i sin helhet blitt avsatt på senere tid enn mellomalderlagene dokumentert i profil 1.

Konklusjonen er at kulturminnets planavgrensning i Askeladden og antydede dybde (opptil 3-4 m), trolig er korrekt. Datering til mellomalder er også sannsynliggjort med denne overvåkingen, men mulighetene for eldre dateringer holdes åpne siden det ikke foreligger datering av bunnlag i profil 1.

INNHOOLD

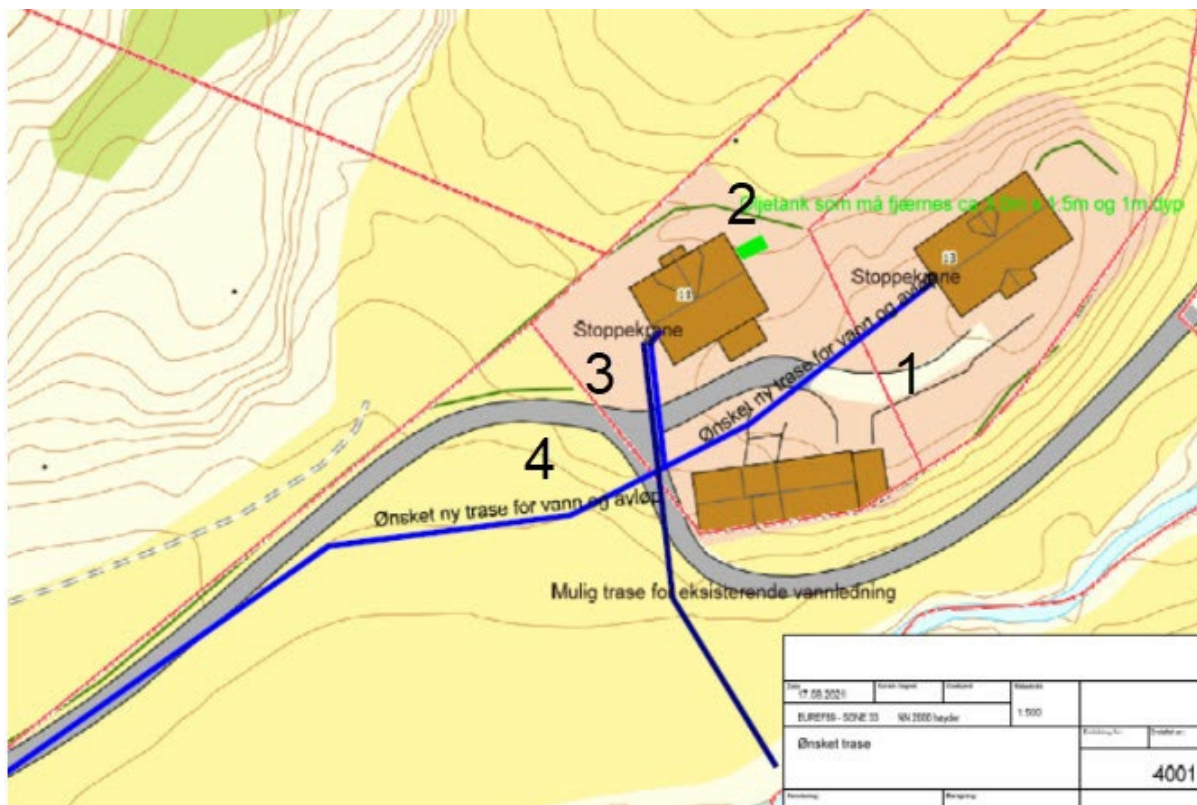
Innledning.....	1
Bakgrunnen for undersøkelsene	1
Berørte kulturminner.....	2
Gjennomføring	2
Beliggenhet og kulturmiljø.....	3
Lokalisering.....	3
Topografi, vegetasjon og berggrunn.....	3
Tidligere arkeologiske undersøkelser, og øvrige registrerte kulturminner.....	3
Undersøkelsens relevans	3
Kultur- og bosetningshistorie	4
Undersøkelsesmetode og dokumentasjon	5
Feltmetode	5
Digital dokumentasjon.....	5
Kildekritiske forhold.....	6
Observasjoner og resultater	6
Tiltak 1 og 2.....	6
Tiltak 3 og 4.....	7
Stratigrafiske forhold-profiler	7
Strukturer, andre observasjoner	9
Prøver.....	10
Oppsummering.....	10
Analyse	11
Dateringer	11
Bosetningsspor.....	11
Funnene i lokal og regional kontekst.....	11
Litteratur	13
Vedlegg.....	13

INNLEDNING

BAKGRUNNEN FOR UNDERSØKELSENE

Beboerne i Aspelivegen 11 og 13 i Kilbotn, Harstad kommune søkte kommunen om gravearbeider for nytt VA anlegg og fjerning av oljetank. Begge våningshusene lå innenfor eller i nær tilknytning til utstrekningen av id. 28739-1. Troms og Finnmark fylkeskommune og UM-Norges arktiske universitetsmuseum foretok fellesbefaring mai 2021. Øvrig planlagt grøfting og gravearbeid ville medføre inngrep i det automatisk fredete kulturminnet. Tiltakshavere søkte Troms og Finnmark fylkeskommune om tillatelse til inngrep i id. 28739-1 i brev av 20.10.2021. UM uttalte seg om saken, og ga sin tilråding i brev av 2.11.2021, samt forslag til prosjektplan og budsjett til Troms og Finnmark fylkeskommune og Riksantikvaren. Med hjemmel i kulturminneloven § 8 første ledd fattet Troms og Finnmark fylkeskommune vedtak om tillatelse til graving i automatisk fredet kulturminne i brev av 16.11.202. Tillatelsen gjaldt følgende tiltak:

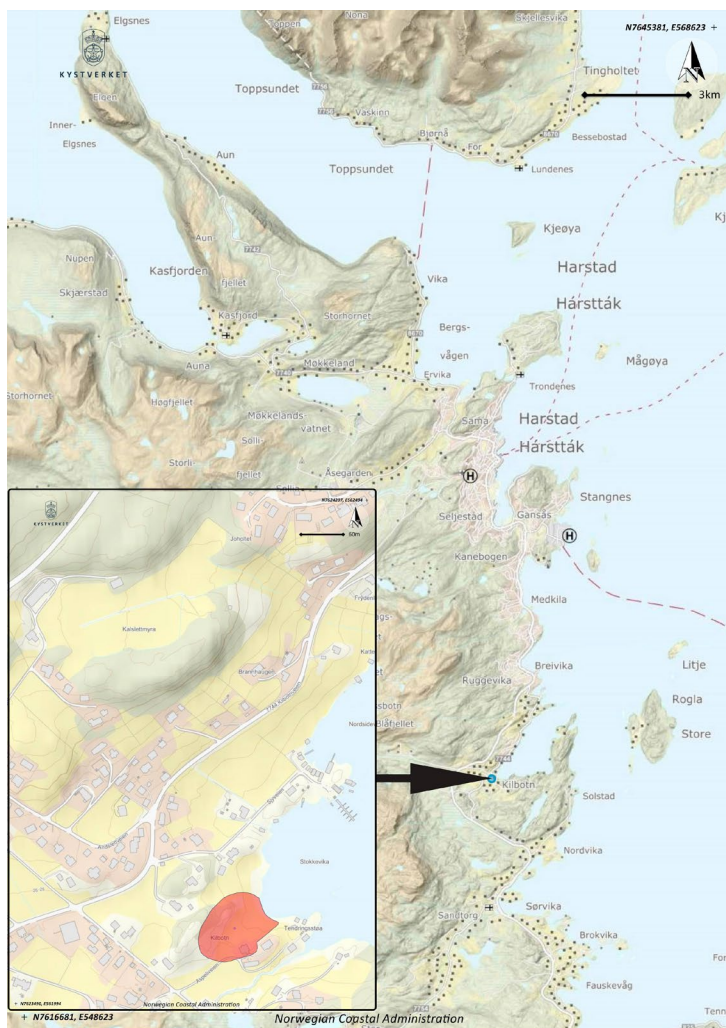
Graving av grøft fra stoppekrana på SV-sida av bolighuset i Aspeliveien 11, over adkomstveien til den møter vann- og avløpsledninga fra Aspeliveien 13, ca. 13 meter (Fig 1, nr 3/4). I tillegg en ny grøft fra Aspeliveien 13, som berører sikringssonen i et strekk på ca. 25 meter (Fig. 1, nr.1). Det ble tillatt at oljetanken på nordøst sida av boligen på 47/17 ble gravd opp og fjernet (Fig 1, nr 2).

Figur 1 Kart over det planlagte tiltaket. Grøfting og graving er beskrevet som tiltak 1 - 4

Vilkår til dispensasjonen var at gravearbeidene begrenses til eksisterende grøfter, og at fjerning av oljetank ikke medfører ytterligere graving i gårdshaugen. Gravearbeid skal overvåkes av arkeolog i felt, fra UM-Norges arktiske universitetsmuseum. I brev av 9.11.2021 vedtok Riksantikvaren å godkjenne tilskudd jf. kulturminneloven § 10 første ledd, tredje punktum (mindre, privat tiltak) jf. statsbudsjettet 2021 kap 1429 post 70. Etter avtale med tiltakshavere ble gravearbeider og overvåking berammet til primo juni 2022.

BERØRTE KULTURMINNER

Figur 2 Beliggenhet til Id. 28739-1. Kilde: Statens kartverk og kystverket (Kartinfo)

Id. 28739-1, gårdshaugen på Låvhaugen i Kilbotn ble første gang registrert i 1964 i forbindelse med registreringene i regi av økonomisk kartverk (ØK). Gårdshaugen ble imidlertid erkjent før dette og er beskrevet i Trondenes bygdebok bind II (Lysaker 1956:264). Gårdshaugen ble befart av UM og Troms og Finnmarks fylkeskommune 27.5.2021 i anledning omsøkte gravearbeider. Ved hjelp av jordbor ble gårdshaugens utstrekning kontrollert, Grensen for gårdshaugens ustrakning mot sørøst ble justert til ikke å inkludere bolighuset Aspelivegen 13 (gnr./bnr. 47/415) som ligger direkte på berg, mens registreringsoppgavene fra eldre registreringer viste seg å stemme godt.

Gårdshaug 28739-1 på Låvhaugen er tilnærmet rund, måler 100 x 118 meter og strekker seg fra bebyggelsen, over gammel innmark og ned til strandsonen i Stokkevika og Tendringsstøa. Gårdshaugen ligger godt beskyttet mellom to bergknauser på begge sider av vika. Det er ikke gjort arkeologiske undersøkelser i gårdshaugen tidligere. Kulturlagene rundt

gnr./bnr. 47/17 er målt til å være mer enn 1 meter i dybden under befaringen i 2021, men områdene lenger V og N for bolighuset Aspelivegen 11 kan godt være dypere, kanskje i samsvar med opplysninger i Lysaker (1956:264), der anslag på 3-4 meters dybde trolig er basert på Lysakers opplysninger innhentet fra grunneiere/brukere.

GJENNOMFØRING

UMs tilknytning til saken strekker seg tilbake til første halvdel av 2021. Inntil feltarbeidet startet har Keth Lind (befaring, saksbehandling), og prosjektansvarlig Anja R. Niemi (prosjektplan, budsjett og forarbeid) forberedt prosjektet. Jørn Erik Henriksen var ansvarlig for avvikling av feltarbeid, inkl. forarbeid (mai 2022) og etterarbeid september/oktober 2023.

Overvåkingen ble utført fra ankomst Låvhaugen kl. 11.00 20.6.2022 – ut arbeidsdagen, 22.6.2022.

Strategien var å overvåke gravingen, for så om nødvendig 1) å rense opp profiler med eventuelle eksponerte kulturlag, 2) dokumentere disse med fotogrammetri og lagbeskrivelse, 3) ta ut prøver fra profil til 14C-datering, 4) ivareta eventuelle funn fra profil og/eller utgravde masser.

Gravearbeidet som ble overvåket skjedde etter denne orden: 20.6. 2022: Startet med graving fra stoppekran til Aspelivegen 13 (tiltak nr. 1, fig 1). Samme dag ble oljetanken fjernet (tiltak nr. 2, fig 1). 21.6 ble resten av tiltak 1 utført, samt tilkoblingsgrøft til Aspelivegen 11 – til ny

vannledning (Tiltak 3 og 4, fig. 1) ferdigstilt. 22.6. var overvåkingsarbeidet avsluttet, resten av dagen ble brukt til dokumentasjon og prøvetaking.

Overvåkningen foregikk sammen med tiltakshaver K. I. Kristiansen, og entreprenør og maskinfører Fred Hugo Pettersen. Tiltakshaver ga tilgang til hus, som ble benyttet til pauserom. Adgang til håndvask, klesskift og toalettbesøk ble på samme måte gjort tilgjengelig under prosjektet. Skysst til og fra Harstad ble tatt hånd om av Fred Hugo Pettersen. Værforholdene var opphold, med noen tette regnbyger på ettermiddagen tirsdag 21.juni. Undersøkelserforholdene var gode.

BELIGGENHET OG KULTURMILJØ

Lokalisering

Låvhaugen i Kilbotn ligger en knapp mil sør for Harstadhamn midt i byen. Stedet ligger i bunn av Kilbotn, en nordøstvendt vik i den sørlige delen av Vågsfjordbassenget, med det nordlige utløpet av Tjeldsundet et par kilometer mot sørøst. Selve gårdshaugen ligger mellom bergknauser i nordøst og sørvest. Sistnevnte er bebygget av tunet tilhørende gnr./bnr. 47/17, og det nyere bolighuset, som nå er gnr./bnr.47/415. Gårdshaugen er avgrenset av Stokkevika i nordøst, mens berg og gammel myr begrenser utbredelsen av kulturminnet i sørvest.

Topografi, vegetasjon og berggrunn

Gårdshaugen dekker småkupert terreng, særlig mot sørøst, der nakent fjell til dels er synlig i dagen. I det sentrale av haugen heller terrenget forholdsvis markant ned mot Stokkevika. I undersøkelsesområdet som går gjennom tunet på gården er det lite gårdshaugmasser igjen, trolig på grunn av bergkollen tunet ligger på. Her er det lite naturlig avsatte løsmasser. Senere påvirkning av driften på gården og på tunet har trolig bidratt til å fjerne det meste av øvrige løsmasser; det vil si kulturlag. I sørvest heller terrenget ganske skarpt, og løsmasser/kulturlag preger dette området i større grad enn på tun/gårds plass på Låvhaugen. Ikke mindre enn tre stedsnavn i Kilbotn indikerer at naturhavnen var god; to vik heter Jektvika, og Tendringsstøa (Tendring = liten jekt) er faktisk kulturminnets avgrensning mot nordøst. Seilførende, større fartøyer hadde tydeligvis egnet havn her.

Tidligere arkeologiske undersøkelser, og øvrige registrerte kulturminner

Det er ikke utført arkeologiske undersøkelser bortsett fra befaringer og kulturminneregistreringer. Kun fire løsfunn er kjent: To skiferkniver (Ts.1661 og 10584) og en spydspiss i samme materiale (Ts.1384) indikerer at deler av de høyereliggende områdene av gården inneholder steinalderlokaliteter. En bissetang av reingevir, ikke ulikt tidligere funn fra tidlig mellomalder skal ha blitt funnet i et jordlass hentet fra Låvhaugen (Ts.9489). Dette utgjør den eneste kjente indikasjonen på at gårdshaugen inneholder kulturlag eldre enn 1537.

Undersøkelsens relevans

Harstad kommune og nabokommunene er usedvanlig rik på boplasshauger/gårdshauger. Det er også svært mange av disse som er undersøkt med overvåkinger og mindre utgravninger (se Henriksen 2021:7-9 for oversikt). Små arkeologiske undersøkelser hver for seg kan ikke gi et utfyllende bilde av den enkelte haugens formasjonshistorie og kulturhistoriske prosesser bak disse. De kan derimot bidra med kartlegging av haugenes kulturlag, og bedre informasjon om kronologi. Økt kunnskap om de enkelte gårdshaugene som små undersøkelser i noen tilfeller resulterer i, er særlig relevante å se i sammenheng med modeller for oppkomst og utvikling av gårdshauger som fenomen. Modellene er i stor grad basert på forskning i Harstadområdet (Bertelsen 1973, 1979, 1984, 2002, 2019, Martens 2016).

Hver av disse undersøkelsene, som ofte kun består i å overvåke grøftegraving, dokumentere

profil og ta prøver kan dermed bidra til et arkiv med potensiale til å øke forståelsen av gårdshauger. For eksempel når, hvordan og hvorfor denne typen kulturminner oppsto og utviklet seg på overordnet, regionalt plan (Henriksen 2021). Det er først og fremst i et slikt perspektiv at overvåkinger som prosjektet Kilbotn 2022 er relevant.

Kultur- og bosetningshistorie

Skiferkniver og spydspiss funnet på gårdsnr. 47 er som tidligere redegjort for indikasjoner på bosetting i området i yngre steinalder. Matrikkelgården er ellers bemerkelsesverdig fattig på faste kulturminner og løsfunn sammenlignet med nabogårdene og stedets omland. Dette forholdet gjelder for alle perioder av forhistorien. Gården Kilbotn er beskrevet som god i regional sammenheng, og visstnok en av gårdene med størst innmark i Troms på midten av 1900-tallet (Lysaker 1956:262). I eldre skyldsettinger er gården regnet som middels bra, og utskiftning, innførsel av moderne, intensivt jordbruk har tydeligvis endret forholdene mye jf. den eldre, historiske gården.

Forholdene var imidlertid særlig gode for hjemmefiske, og huset også tilreisende fiskere i sesongen. Fiskeriene var en viktig del av gårdsdriften inntil ca. 1800, da landressursene ble stadig viktigere (Lysaker 1956:266). Manglene på kjent bruk og bosetting av gården i jernalder forholdet har ikke endret seg etter Lysakers bok kom ut. Kulturminner fra jernalderen er derimot bevart i form av faste og løse kulturminner på begge sider av Kilbotns munning, Forhamn i sørøst og Kila i nordvest. Gårdshaugen fremstår som det sentrale bosetningsstedet i Kilbotn, og det er også stedet hvor fellestunet sto forut for utskiftningene på 1800-tallet (Lysaker 1956).

Figur 3 Utdrag fra jordskiftekart 1866.

Gårdshistorien er ellers vanskelig å redegjøre for i kildene, da gården ikke lar seg «rekonstruere» på bakgrunn av jordebøker fra Trondenes kirke og erkebiskopen. Kilbotn er trolig gammelt krongods, i alle fall fra og med tidligste kjente kildereferanse: leidangsskatten 1567, der to oppsittere er listeført. Gården ser ut til å ha vært kontinuerlig i drift siden da (Lysaker 1956). Den eldre gårdshistorien ser derfor ut til å være representert med gårdshaugen, som sannsynligvis indikerer fellestun gjennom mellomalderen.

Løsfunnet av en «bisselstang» er i fall tolkningen er rett, en slags variant av festet

til selve bisselstangen (som ringen i et ringbissel).

Bunse lister opp åtte tilvarende gjenstander funnet i Nord-Norge. Hennes vurdering er at bisseltolkningen kan stemme, men størrelsen tilsier at det er del av seletøyet til rein, slik også katalogteksten til disse gjenstandene foreslår (Bunse 2010:75). Bunes tolkning er foreslått på grunn av noe likhet med bissel til kjørerein blant Nganasan i Taymyr, Russland (Popov 1966, fig 22 c).

Det kan hende tolkningen til funksjon ikke er den sikreste, men foreslått datering av gjenstanden til seinmellomalder/tidlig nytid virker rimelig.

Som konklusjon kan gårdshaugen representere en gård det ikke var nødvendig å føre i jordebøkene, fordi kirken ikke hadde part i gården på Låvhaugen i mellomalderen.

UNDERSØKELSESMETODE OG DOKUMENTASJON

Feltmetode

Det lot seg gjøre å utføre grøftegraving i tråd med betingelsene. Det heftet seg noe usikkerhet og spenning hos tiltakshaver og entreprenør om hvorvidt de gamle vannledningene ville la seg påvise. Det forelå kun generelle beskrivelser av beliggenheten, siden vann ble installert i en tid da god kartlegging av traseene ikke var standard, eller i dette tilfellet slett ikke eksisterte. De som utførte arbeidet, var for lengst avdøde. Det viste seg imidlertid at beskrivelsene som var overlevert var presise nok. Grøftene var smale og tydeligvis opparbeidet med håndmakt, spade, spett og grev. En del av grøften inntil huset Aspelivegen ble faktisk gjenåpnet på samme vis, siden gravemaskinen ikke kunne komme til uten å risikere skade på hus/grunnmur. Dette ble utført av tiltakshavers far. Håndgravde grøfter er trolig årsaken til at det som fortonet seg som urørt profil ble påvist på nordsiden av grøften som krysser adkomst til Aspelivegen 11 og 13 (Nr. 4, fig. 1).

Digital dokumentasjon

Utover fotodokumentasjon og presist innmålte prøver er ikke dokumentasjonen utført heldigitalt. Innmåling ble utført av Fred Hugo Pettersen med egen Trimble CPOS. I tillegg til å være gravemaskinentreprenør er han også stikningsingeniør. Innmålingsdata av til sammen fem prøver ble oversendt UM.

Figur 4 Grøftingen som ble foretatt i 2022, samt plasseringen av profil 1 og 2

Profilen avdekket i tiltak nr. 4 (Profil 1) ble dokumentert på avstand, med fotoapparat. Løse steinmasser av til dels svært stor størrelse var brukt som planering til adkomstveien, og den

sørlige kanten av grøften var ikke imponerende stabil. Det var ikke tilrådelig å oppholde seg i grøften mer enn nødvendig for å få tatt ut prøver. Til tross for noe uheldig håndtering av kamera med mye uskarpe bilder som resultat, lot det seg gjøre å produsere en akseptabel fotogrammetri av profilen.

En mulig rest av gårdshaugen ble også dokumentert i grøften anlagt sør for inngangspartiet til Aspelivegen 11. Profil i sørsiden av grøften ble dokumentert ved å tegne skisse av profilen. Hjelpelinje ble vatret og festet med spiker og strikk. Spikerhodene og to prøvesteder ble målt inn.

Til sammen fem prøver ble samlet inn, alle med tanke på C14-datering.

Kildekritiske forhold

Gårdshauger er et innarbeidet begrep, ikke minst i nomenklaturen i kulturminnedatabasen Askeladden. I senere tid er det tatt til orde for å benytte boplasshauger for å fange diversiteten i aktivitet som ligger bak dannelsen av haugene. Det vesentlig er at bosetting/aktivitet er av en art som har innebåret kontinuitet i tun/hus, - og annen bebyggelse over lang tid. Haugene er ikke rene møddinger, fordi en vesentlig del av kulturlagene som har akkumulert seg på stedet er restene av de gamle bygningene i tillegg til organisk avfall fra husholdningene. Kontinuitet i bosettingen kan skyldes flere forhold, men etter all sannsynlighet har gunstig beliggenhet i forhold til ressurser som var avgjørende for den økonomiske virksomheten i bosettingene vært optimale for stedet som ble valgt. Ressurser som gode jordbruksmuligheter, gode forhold for fangst, jakt og fiske, andre utmarksressurser har virket som lokaliseringfaktorer, men også topografisk gunstige kvaliteter ved stedet. Dette kan være nær tilgang til god landing og havn, strategisk beliggenhet for utsyn og kontroll over ferdsel til land eller sjøs, god beliggenhet som ga lett adgang til sentrale administrasjonssentra av verdslig eller religiøs art m.m. Det er registrert ca. 900 slike kulturminner, som varierer i størrelse fra flere titalls mål i utstrekning, med metertykke kulturlag, til forholdsvis små hauger som knapt fremstår som synlige kulturminner på bakkenivå.

Som for alle mindre undersøkelser i gårdshauger gir denne overvåkingen kun et lite innblikk i deler av et kulturminne av betydelig dimensjon og kompleksitet. Slik kulturminnets utstrekning er i dag dekket Id. 28739-1 i overkant av 9,2 mål, og kan inneholde kulturlag med en tykkelse på opptil fire meter. Grøfting i 2022 berørte den sørlige utkanten av kulturminnet, og resultatene ville utvilsomt sett annerledes ut dersom overvåkingen foregikk i en annen del av haugen.

Det er i tillegg litt spesielle forhold ved profildokumentasjonen (profil 1) som bør nevnes, siden dette fikk litt uventede konsekvenser. Den dype, smale grøfta kunne bare til en viss grad sikres mot sør, der det også var utrasingsfare (i motsetning til den stabile kanten mot nord). Kun ved å benytte grabben til gravemaskinen som støttemur, var det sikkert å bevege seg i grøften. Av praktiske årsaker var det derfor viktig å dokumentere raskt. Løsningen var å forsøke en fotogrammetri på noe avstand. Som redegjort for andre steder i denne rapporten, ble bildematerialet til grunnlag for denne fotogrammetrien stort sett mislykkede, og det er vanskelig å se lagfølgen i profildokumentasjonen. Det lykkes likevel å produsere en dugelig fotogrammetri, og den er i alle fall god nok til å vise hovedtrekkene ved de bevarte kulturlagene her (figur 6 og 9).

OBSERVASJONER OG RESULTATER

TILTAK 1 OG 2

Den langstrakte grøften anlagt ved og i adkomstvei mellom Aspelivegen 13 og 11 (tiltak nr. 1 fig. 1) besto av berg under omrotete masser både i nordøst ved Aspelivegen 13 og i sørvest. Mørk humus, observerte ris- og kvistrester, samt trønderkeramikk tyder på at de siste århundrenes gårdsdrift har forstyrret området kraftig. Kun i et område noe sørøst for inngangspartiet til Aspelivegen 11 ble et område med tilsynelatende mer bevarte kulturlag påvist. Dette ble

dokumentert som profil 2.

Fjerningen av oljetanken viste seg å kunne skje uten problemer, siden den var gravd ganske grunt ned i bakken. Tanken kunne enkelt løftes opp med gravemaskin, med minimal forstyrrelse av gårdshaugen. I gropen etter tanken vistes svært ren matjord, trolig omrotet masse fra gårdshaugens yngre faser. En krittpestilk observert i overflaten i denne gropen indikerer sen datering. Det virker ikke som installeringen av tanken i sin tid medførte inngrep i de dypere lagene.

Figur 5 Oljetanken fjernet uten å berøre intakte gårdshaugsmasser.

TILTAK 3 OG 4

I grøften fra tilkoblingskran i Aspelivegen 11 er det tegn til at grøftene går gjennom tykke gårdshauglag, men det er også mye som tyder på at grøften ble gjenåpnet uten å berøre grøftekantene til den gamle vannledningen i vesentlig grad. En del moderne avfall i de gamle gjenfyllingsmassene indikerer dette. Grøften her var ca. 1,5 m dyp, men grøfteveggene var av mørk humus og fremsto temmelig homogene. Det indikerer omroting, men dersom dette skyldes den gamle vannledningsgrøften kan området rundt likevel inneholde godt bevarte gårdshauglag. Det ble observert endringer i massesammensetningene i tiltak fire i forlengelsen til tiltak tre i sørvestlig retning som tyder på bedre bevarte gårdshaugmasser her. En mulighet er at bevarte gårdshaugsmasser først og fremst er bevart i noe avstand fra Aspelivegen 11 mot sørvest.

Opprinnelig grøfteprofil i sørkanten av tiltak fire virker mer uforstyrret ca. 1 meter under dagens bakkenivå. Dette området er dokumentert som profil 1.

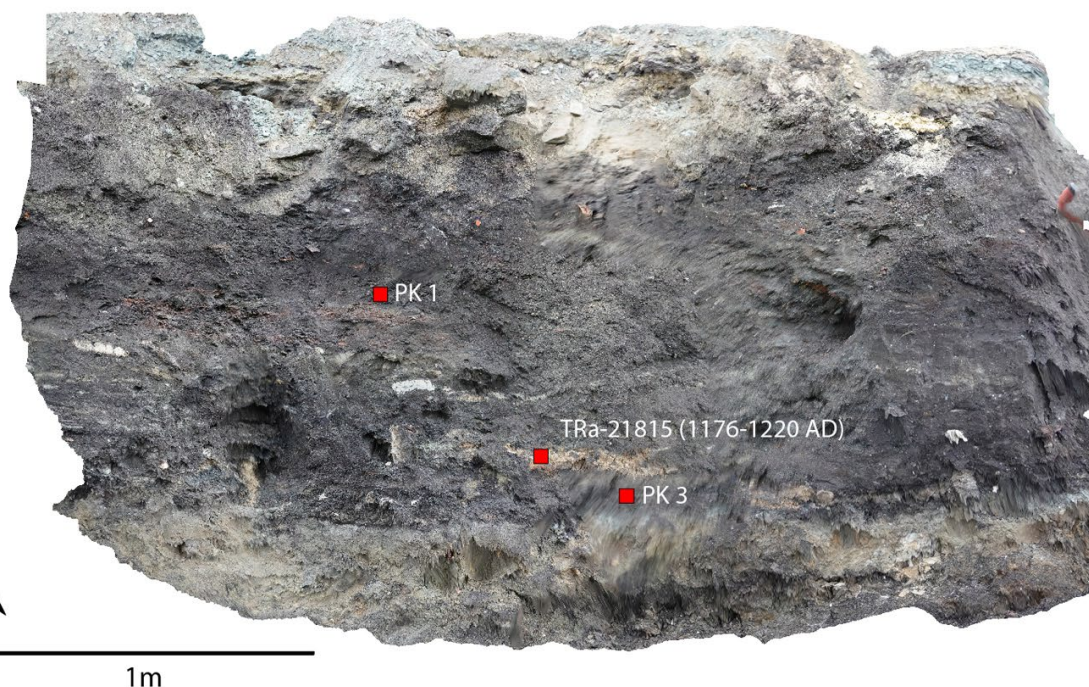
Stratigrafiske forhold-profiler

Profil 1 var drøyt to meter høy, Om lag 60 cm i det øvre er pukk og grus til adkomstveien. De nederste 30 – 50 cm er steril sand, grus og silt. Halvannen meter dypt endrer lagene karakter, og fremstår som sammenhengende horisontalt, noe som tyder på at forstyrrelsene her er minimale.

Kilbotn, profil 1

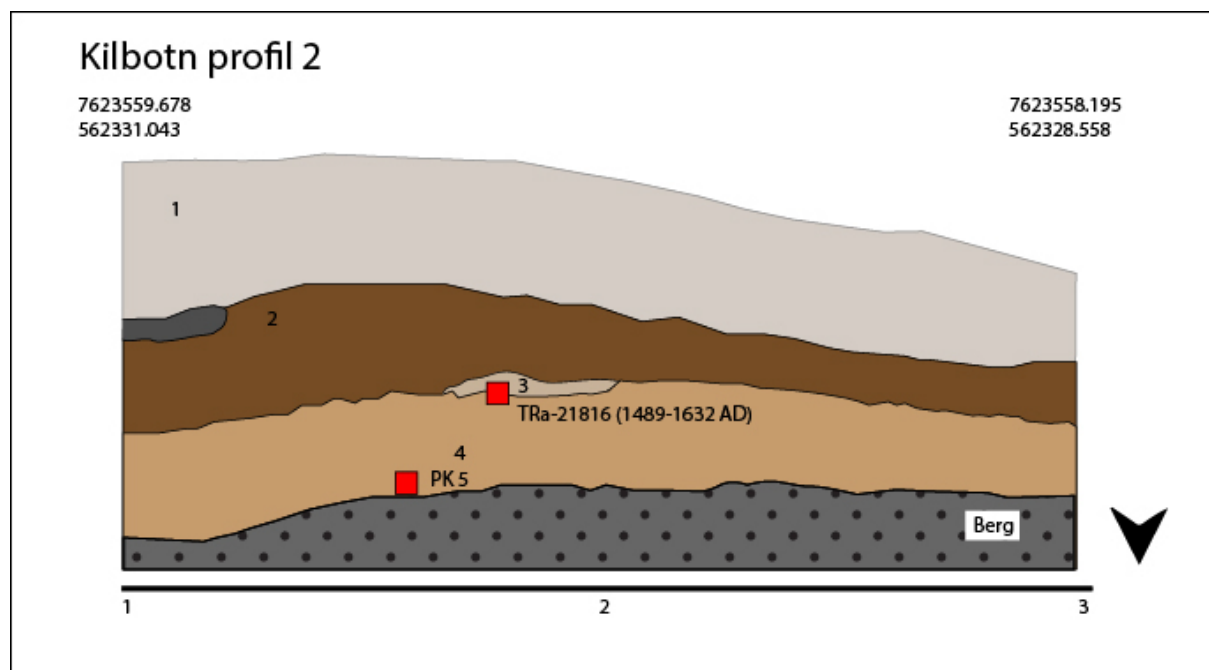
7623552.512
562311.857

7623553.461
562313.605

Figur 6 Fotogrammetri av profil 1. om lag en meter opp fra bunnen kan kulturlag som viser sammenhengende horisontale sjikt følges. Dette antyder at kulturlagene her er bevart mer eller mindre i tråd med hvordan de en gang ble deponert

Profil 2 var 2,86 m lang, og mellom ca. 1 – 0.7 m høy. De øvre ca. 4 cm besto av pukkb og grus fra gårdsveien. Et parti på ca. 0,6 – 0,3 m i bunnen av profil var trolig rest etter forholdsvis uberørt gårdsaug. Et lite parti aske og trekull ble valgt til prøvetaking (TRa-21816), mens en prøve (PK 5) ble tatt mot bunn. Den sistnevnte prøven inneholdt imidlertid ikke kull.

Figur 7 Skisse av profil 2. 1: veigrus og pukkb. 2: gårdsauglag; mørk brun humus mye kvist, never og flis. 3 Konsentrasjon gul silt (aske?) og trekull. 4: Siltblandet humus, mindre innslag av kvist, flis og bark sammenlignet med laget over

Topografiske forhold er hovedforklaring til at profil 1 er langt mektigere enn profil 2. Førstnevnte skjærer gjennom skråningen ned mot adkomstveien til Aspelivegen 11 og 13, et sted hvor deponering av avfall og lignende naturlig ville funnet sted fra eldre bosetting på

toppen av kollen. Dette området er mer eller mindre stedet hvor Aspelivegen 11 nå ligger.

Området på gårdsplassen like sørøst for inngangspartiet til Aspelivegen 11 ligger oppå denne bergkollen, og området der profil 2 ble anlagt er dårligere egnet til akkumulasjon av kulturlag. At det i det hele tatt ble påvist rester av kulturlag her skyldes antagelig av grus og pukkk til gårdsveien har beskyttet de siste restene fra moderne aktivitet.

Figur 8 Foto av profil 2, prøvetaking

Strukturer, andre observasjoner

Aske- og trekullkonsentrasjonene i profil 1 og 2 er vanskelige å tolke. Det kan dreie seg om rester av ildsted, men kanskje like sannsynlig deponeringsteder for innhold i ildsted o.l. Det er likevel de eneste strukturene som gir inntrykk av å representere hendelser av tidsbegrenset art.

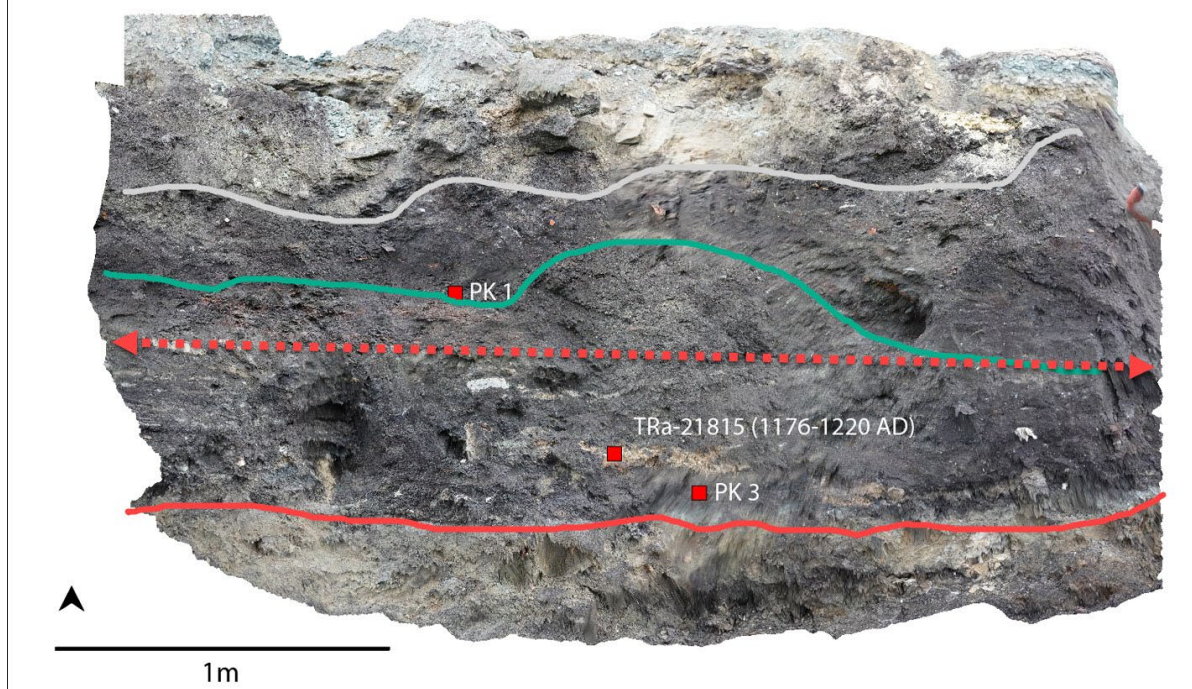
Det ble observert mengder av kvist, ris, barkefliser o.l. i kulturlagene. I profil 1. lengst sørvest er det synlige lag som i stor grad består av slikt materiale.

Det var ellers observert lite trekull ellers, svært lite bein og av observerte funn ikke annet enn krittpestilker, et fragment trønderkeramikk og et av fajanse. Dette ble etterlatt i grushaugene, siden de klart er etterreformatoriske funn.

Kilbotn, profil 1

7623552.512
562311.857

7623553.461
562313.605

Figur 9 Profil 1: gårdshaugmassene mellom grå og grønn linje er omrotete. Området mellom grønn linje og stiplet rød linje inneholder mye kvist, flis og bark, og tydelige tegn forstyrrelser fra moderne inngrep var færre på dette nivået. Mellom stiplet rød linje og heltrukken linje i bunn vises alle tegn til bevarte kulturlag i gårdshaugen, først og fremst kull og askelaget hvor TRa-21815 ble tatt i dette lagets vestre ende.

Prøver

Trekullprøver

Prøver med tanke på datering ble nummerert fra sørvest til nordvest: prøve (PK) 1 – 3 i profil 1, og PK 4 og 5 i profil 2. Kun prøve to (TRa-21815) og fire (TRa-21816) inneholdt trekull, og begge stammer fra klare trekullkonsentrasjoner iblandet guloransje siltaktig masse, tolket som askeholdig sand/ildstedsfyll. De øvrige inneholdt organisk materiale i form av kvist/ris, annet organisk materiale, trolig bark. De ble tatt fra områder i profilen tolket som trekullholdige kulturlag, men denne tolkningen viste seg å være feil. Usikkerhet om hva prøvestedene representerer, og hva prøvematerialet består av, tilsa at disse ikke prioriteres til datering. Disse prøvene er dermed kassert. De trekullholdige prøvene fikk prioritet siden materialet er tilstrekkelig til å gi pålitelige resultater, og kan knyttes til kontekster karakterisert som aske/og trekullkonsentrasjoner. Hvorvidt dette er rester etter ildsteder eller deponert avfall fra husholdning e.l. er usikkert, men som en helhetsvurdering er begge kontekstene mest sannsynlig resultat av tidsavgrensede aktiviteter som gir noe kronologisk informasjon om gårdshaugen på Høybakken.

OPPSUMMERING

Overvåkingen ble gjennomført i henhold til planen, og to områder med noenlunde uforstyrret gårdshaugsprofil ble påvist. Begge profilene ble dokumentert med tanke på å få en viss sekvens i dateringer, men det viste seg at materiale som er hensiktsmessig å datere (trekull) kun ble påvist i to av til sammen fem prøver. Ingen andre indikasjoner som kunne gi kronologisk informasjon om aktiviteter forut for reformasjonen ble observert. De trekullholdige prøvene

Ts.16282.1 og 2 stammer fra trekull/askekonsentrasjoner dokumentert i profil gjennom massive gårdshaugmasser (profil 1) og en temmelig beskjeden rest av kulturlag som enten representerer randsonen til gårdshaugen, eller en siste rest av gårdshaugen som ellers er fjernet i det aktuelle området (profil 2).

ANALYSE

Det er ikke påvist indikasjoner på førreformatorisk aktivitet på stedet i form av gjenstander o.l. i forbindelse med overvåking av gravearbeidene på Låvhaugen 2022. Bevarte kulturlagsområder ble konstatert, men det er kun resultater fra de to trekullprøvene som kan gi holdepunkter for datering av aktiviteter som bidro til å danne id. 28739-1 på Låvhaugen.

DATERINGER

Nasjonallaboratoriene for datering på NTNU utførte trearts- og C14-analyse høsten 2023. Dateringsresultatene ga ingen overraskelser:

Tabell 1 C14-dateringer

Ts.nr	Labnr.	Dat. BP	Kal 2 sigma	Materiale
16282.1	TRa-21815	862 +13/-13	1176–1220 AD	Salix/populus
16282.2	TRa-21816	352 +12/-12	1489–1632 AD	Betula

Resultatene er som forventet med tanke på inntrykket av kulturlagene i profilene. Profil 1 viser at gårdshaugmassene har vært betydelige her, og er fremdeles bevart i vel en meters tykkelse. Erfaringsmessig burde anlegg så dypt nede i massene være av betydelig alder. Når det i tillegg ikke ble observert gjenstander, kan dette i seg selv indikere at kulturlagene ble dannet før massemateriale som keramikk o.l. ble utbredt i Nord-Norge. Datering til høymellomalder anses som troverdig.

Sammenlignet med profil 1 var profil 2 nokså skrinnet, og det overveiende inntrykket av området rundt er en vel opparbeidet gårdsplass der mye av en eventuell eldre gårdshaug må ha blitt fjernet av moderne inngrep. I dette området ble også kritt Piper og fjanse observert i massene som trolig dekket det som fremsto som relativt godt bevarte kulturlag. En datering til overgangstiden seinmellomalder - tidlig nytid er derfor som forventet.

BOSETNINGSSPOR

Svært lite mulig bygningsmateriale eller andre anlegg ble observert. De tre prøvene som ikke inneholdt trekull, viste det samme som visuell observasjon av profilene ellers, det vil si at store mengder ris, kvist og bark er deponert i området der begge profilene ble dokumentert. Det er usikkert hva dette betyr, men en mulighet er at dette materialet ble benyttet som strø på gulv innomhus. Det er lett å tenke seg at slikt materiale kan ha blitt benyttet på gulv i fjøsene, der behovet for å skape et noenlunde tørt underlag var større enn for husrom bebodd av folk. Det ville være nødvendig å måke ut gammelt strø og erstatte med nytt gjennom hele perioden med inneføring. Dette organiske materialet viser trolig at området i lang tid eller over flere perioder har huset fjøs i tillegg til eventuelle våningshus.

FUNNENE I LOKAL OG REGIONAL KONTEKST

To dateringer gir et visst innblikk i kronologien til gårdshaugen på Låvbakken. Riktignok representerer aktivitetene et par «øyeblikk» i en lang sekvens av hendelser som til sammen dannet gårdshaugen på stedet, men styrker likevel dateringsantydningene i Askeladden; det vil

si at haugen rommer bosettingshistorie tilbake til mellomalder og mer eller mindre kontinuerlig frem til i dag.

Ingen indikasjoner på jernalderbosetting er påvist i denne overvåkingen, men gårdshaugen id. 28739-1 kan være blant gårdshaugene i Harstad som var etablert med fast eller langvarig bosetting allerede i jernalderen, noe som ser ut til å gjelde for mange av gårdshaugene i regionen (sml. Henriksen 2021). Dessverre ble det ikke funnet daterbart materiale i en prøve fra bunn i profil 1, men det er verdt å merke seg at anlegget fra høymellomalder lå i et sjikt opptil 30 cm over steril bunn. Det er mulig at dette indikerer at Id. 28739-1 dekker det sentrale bostedet på gården også i tiden forut for mellomalder. Dersom gårdens bosettingshistorie fra jernalder er skjult under metervis av yngre kulturlag, er kanskje ikke mangel på funn og faste kulturminner fra jernalder i Kilbotn like påfallende som ved første øyekast. Spesielt ikke dersom gårdshaugen også dekker (eller har ødelagt) eventuelle gravfelt.

Det som er sikkert påvist er stor grad av kontinuitet i bosetting, senest fra høymellomalder. Trolig mer eller mindre kontinuerlig til i dag. Slik kontinuitet har som sagt klar sammenheng med stedenes fordeler mht. ressurstilgang og topografi. Profil 1 ble eksponert i den nordlige retningen, det vil si mot gårdshaugens sentrale deler. De tykke kulturlagene antyder at Id.28739 har kjennetegnene til gårdshauger flest; de tykkeste og best bevarte kulturlagene befinner seg mot senter av haugen. Dette vil si i nordlig retning fra undersøkelsesområdet.

Profil 2 viser langt mer beskjedne kulturlagsakkumulasjoner. Mye av de øvre lagene kan ha blitt fjernet, men trolig har dette området utgjort randsonen av bosettingsområdet og dermed heller ikke blitt dekket av bygningsmateriale som stein, torv og jord i særlig grad. Heller ikke her var det daterbart materiale i prøven fra bunnlaget, og man kan bare antyde at kulturlagene her ble deponert først fra seinmellomalder og inn i ny tid. Det virker ikke som kulturlagene er bevart i større omfang her. De kan strekke seg til Aspelivegen 11 mot nord, og kanskje noe mot låven i sør. I vestlig og østlig retning fra profil 2 ble det kun observert omrotet masse, veipukk og fast fjell like under dette. I sum virker beskrivelsen av kulturminnet i Askeladden og avgrensningene av kulturminnet treffende. Det ble ikke observert noe som gir grunn til å endre dette under overvåkingen.

Avslutningsvis kan kanskje havneforhold og tilgang til gode fiskefelt fremheves som lokaliseringsfaktorer i tillegg til stedets kvaliteter som jordbruksland, og samtidig fungere som en påminnelse om at begrepet gårdshaug med hell kan vike til fordel for det mer inkluderende begrepet *boplasshaug*. Kilbotns brukere skal ha rustet opp opptil seks fembøringer (Lysaker 1956:266), noe som forteller om fiskerienes betydning for stedet og at Kilbotn var godt egnet som fiskeri- og jektehavn. Utmerkede naturgitte forhold for sjøveis kommunikasjon er altså godt belagt, og eventuelle fiskere kan lett ha tatt seg til stedet via båt fra kystomlandet. Det er også god tilgang til og fra Kilbotn via tradisjonelle veifar til lands på denne delen av Ringvassøya, enten sørover via Sørvikdalen, eller rett vestover til Storvassbotn og derfra til Kvæfjord og omegn. Tradisjonelt gikk folk landveien fra innlandsbygda Storvassbotn siden dette var nærmest gode havn, og de rodde også fiske derfra (Lysaker 1956:266). Siden Kilbotn ligger gunstig til i forhold til ferdselsveiene over til Kvæfjord kan stedet også ha tiltrukket seg sesongfiskere fra et større omland, som av ulike grunner valgte landveien. Spesielt på vinterstid burde landveien fremstå som et godt alternativ til å ro rundt Elgsnes, forsere Toppsundet og derfra ta seg sørover i Vågsfjorden. Gårdshaugens mektighet kan ha sammenheng med at Låvhaugen i perioder fungerte som et fiskevær og bosted for fiskere som oppholdt seg på gården på sesongfiske.

LITTERATUR

- BERTELSEN, R. 1973. *Gårdshaugene i Harstad kommune. Et bidrag til områdets økonomiske historie i middelalderen*. Magisteravhandling. Universitetet i Bergen.
- BERTELSEN, R. 1979. Farm mounds in North Norway, a review of recent research. *Norwegian Archaeological Review*, Vol. 12, no. 1, s. 48-56
- BERTELSEN, R. 1984. Farm mounds of the Harstad area. Quantitative investigations of accumulation characteristics. *Acta Borealia*, vol. 1, no. 1, s. 7 - 25
- BERTELSEN, R. 2002. Saurbekken i Harstad, in: Povl Simonsen (red.), *Mellomalderarkeologi mellom Salten og Senja. Tromsø kulturhistorie* nr. 35, s. 15-20
- BERTELSEN, R. 2019. Saurbekken i Harstad som forskningsarena. Et essay om et lite frø som ble sådd i 1965. *Årbok for Harstad*, s. 100-105
- BUNSE, L. 2010. Kun et trekkdyr i jordbruket? Hestens betydning i nordnorsk yngre jernalder. Masteravhandling i arkeologi, IAR, UIT
- LYSAKER, T. 1956. Trondenes bygdebok: Gårdshistorie for Sandtorg herred. Trondenes bygdeboknemd, Harstad
- MARTENS, V. V. 2016. *Preserving Rural Settlement Sites in Norway? Investigations of Archaeological Deposits in a Changing Climate*. PhD Vrije Universiteit, Amsterdam
- Jordskifteverkets kartarkiv, RA/S-3929/T, 1859-1988, s. 40
- POPOV, A.A. 1966. The Nganasan. The Material Culture of the Tavgi Samoyeds. Uralic and Altaic Series, Vol.56, Indiana University Publications
- Utskiftningskart Kilbotn 1866. Jordskifteverkets kartarkiv, RA/S-3929/T, 1859-1988, s. 40

VEDLEGG

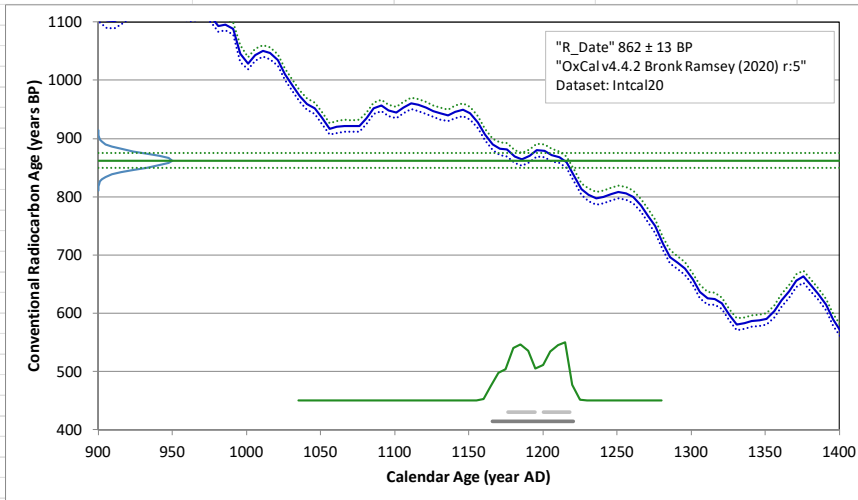
DATERINGSRAPPORT, KALIBERINGSKURVER. NTNU

TRa-21815

Ts.16282.1

Prøve fra gårdshaug ID 28739-1, Kilbotn, Harstad

Fraction	14C content (pMC)	14C Age BP (rounded)	d13C (from AMS system)	Calibrated Age Ranges	14C Age (not rounded)
Salix/Populus sp. -1p., Alkali residue	89.83 ± 0.13	860 ± 15	-26.1 ± 0.9 ‰	68.3% probability 1176AD (34.3%) 1194AD 1200AD (33.9%) 1218AD 95.4% probability 1166AD (95.4%) 1220AD	862 +13/-13 BP

TRa-21816

Ts.16282.2

Prøve fra gårdshaug ID 28739-1, Kilbotn, Harstad

Fraction	14C content (pMC)	14C Age BP (rounded)	d13C (from AMS system)	Calibrated Age Ranges	14C Age (not rounded)
Betula sp. -1p, Alkali residue	95.71 ± 0.13	350 ± 10	-25.4 ± 0.9 ‰	68.3% probability 1489AD (32.2%) 1518AD 1589AD (36.1%) 1621AD 95.4% probability 1476AD (43.4%) 1525AD 1559AD (52.0%) 1632AD	352 +12/-12 BP

